

НАЗАД... У МАЙБУТНЄ?

(рецензія О. Стовби на монографію О. Мережка «Психологічна теорія міжнародного права (публічного і приватного)»)

Внаслідок традиції, яка склалася за радянських часів, галузеві юридичні науки в цілому індивідуально ставлять-ся до спроб філософсько-правового осмислення свого предмета. На думку представників цих наук, «абстрактні» філософсько-правові міркування не здатні допомогти при вирішенні «конкретних питань», які стають перед галузевими юристами.

Це – зовсім неправильне – уявлення допомагає розв'язати опублікована у 2012 р. монографія відомого українського вченого, доктора юридичних наук О. Мережка¹.

У цій книзі автор пропонує власну оригінальну теорію міжнародного права, базуючись на психологічній концепції права Л. Петражицького.

Як відомо, Л. Петражицький розумів право як явище, вкорінене у психіці людини у вигляді імперативно-атрибутивних емоцій, коли внутрішньому імперативу як стимулу мене до певного вчинку відповідає атрибут – мій обов'язок, який дає іншій людині право вимагати від мене відповідної поведінки. Такий обов'язок також є емоцією, яку переживає її носій.

Оригінальний підхід О. Мережка розкриває, що подібне праворозуміння є дуже плідним для вирішення низки проблем міжнародного права. Так, завдяки психологічній теорії права український правознавець фундаментально переосмислює типологію норм міжнародного права, виокремлюючи вслід за Л. Петражицьким у ньому інтуїтивне, позитивне, офіційне, неофіційне право (с. 68 й далі). Вельми цікавим є дослідження автором проблеми суб'єктів міжнародного права, які згідно з його поглядами є або емоційними фантазмами (внутрішні психічні проєкції), або особливими явищами соціальної психології (с. 98 і далі). Також цікавість викликає проведений аналіз основних галузей міжнародного права у світлі психологічної теорії права (с. 162 й далі), основних принципів міжнародного права (с. 140 й далі). Є підстави сміливо стверджувати, що такі глави монографії, як «семіотика міжнародного права» (глава 6), а також глава 13 («Еволюція міжнародно-правової психіки») мають не тільки вузьку спеціальну цінність, а є новим словом у філософсько-правовому дискурсі.

Окремо слід позначити кристалну ясність авторського викладення матеріалу, європейський рівень оформлення монографії (зміст, назва, розширена анотація англійською, перелік скорочень і виразів низкою європейських мов і латиною). Викликає повагу і надає праці науковій обґрунтованості також і перелік джерел кількома іноземними мовами.

¹ Мережка А. А. Психологическая теория международного права (публичного и частного). – Одесса : Феникс, 2012. – 244 с.

Разом із тим продовженням переваг цієї праці є низка спірних моментів, на які слід звернути увагу.

Насамперед викликає заперечення надмірна авторська оцінка переваг теорії Л. Петражицького. Так автор, критикуючи сучасне правознавство постмодерністського кшталту, яке «за фасадом труднопонимаемых и чаще всего лишенных всякого смысла «языковых игр» скрывает в себе либо пустоту, либо трюизмы» (с. 10)... як вихід пропонує «заново выстроить здание науки права, вернувшись к психологической теории права», «созданной гениальным ученым Л. И. Петражицким» (с. 10). На думку О. Мережка, «именно на основе этой теории можно создать настоящую науку права, чьи гипотезы будут доступны верификации и фальсификации», для чего следует вернуться «назад, к Петражицкому!» (там же).

Отже, український вчений вважає, що психологічна теорія права здатна не тільки допомогти переосмислити теорію міжнародного права, а й вирішити загальну методологічну кризу, яка дійсно має місце у сучасному правознавстві.

Проте наскільки обґрунтовані подібні претензії? Дійсно, важко не погодитися, що право, як і інше явище, має свій психічний еквівалент. Коли людина потрапляє до правової ситуації, для осмислення якої їй сутнісно необхідне право, вона переживає певні — правові — емоції. Л. Петражицький якраз і виокремлює у зв'язку з цим імперативно-атрибутивний варіант, до якого можна редукувати всю множину проявів людських відчуттів у зв'язку з правом. Проте чи не вказує сама психічна можливість відчутти правові емоції на більш глибоку вкоріненість права у людині — наприклад, як стверджує автор цієї рецензії, в устрої людського буття як взаєморозізненого буття-як з Іншими?¹ Адже якщо б не мій первісний модус «розташування» (М. Гайдеггер) у бутті-з-Іншими, їх вчинки не могли б обходити мене, а тому правовим емоціям взагалі не було б місця. Здається, що редукція засад права до психіки індивіда є необґрунтованим спрощенням онтологічних засад права. Самі емоції ніколи не виникають на порожньому місці, але завжди є «відповіддю» індивіда на певний зовнішній «правовий подразник» — вчинки Іншого. Отже, було б правильним припустити, що джерелом права є зустріч нас один з одним у бутті, таким чином, що змушує нас відчувати правові емоції, що зумовлює звернення до права задля осмислення такої ситуації або до юридичних норм та інститутів з метою її вирішення.

По-друге, сумнівним є і методологічний оптимізм О. Мережка щодо теорії Л. Петражицького. Стверджуючи, що ця концепція здатна повернути правознавству його науковий статус, «підірваний» постмодерном, автор не помічає того, що науковість правознавства заперечується не постмодерністами, а самою правовою реальністю ХХ ст., коли традиційне завдання правової науки — побудова всеохоплюючої та узгодженої системи уявлень про право — виявилось недосяжним. Це сталося не завдяки працям М. Фуко, Ж. Делеза или Ж. Деррида, а тому, що з появою мультинаціональних суб'єктів права, «законних» злочинів проти людства, вчинених тоталітарними режимами, децентрації та фрагментації правопорядків, у гру вступило стільки факторів, які суперечать один одному, що

¹ *Словба* А. В. Право естества: в попытках переосмысления естественного права // Российский ежегодник теории права. — № 2. — 2009. — С. 81–95.

їх тотальний раціонально-правовий аналіз став принципово неможливим. Психологічна теорія міжнародного права в змозі тільки виявити і класифікувати ті емоції, які виникають внаслідок зазначених явищ на рівні психіки суб'єктів міжнародного права (що частково і здійснює О. Мережка). Проте ці емоції є не субстанцією, а лише акцидентією правових процесів.

На мою думку, більш плідним із методологічної точки зору є відмова від пошуку інваріантної та статичної «правової сутності» на користь спроб вловити певну «динамічну конфігурацію правового смислу», яка і зумовлює ідентифікацію того чи іншого явища як правового. Можна припустити, що саме така «динамічна філософія права», яка не намагається шукати вічну і незмінну правову сутність, а осмислює право у його бутті, саме і є адекватною відповіддю на виклик сучасної правової реальності¹.

Отже, заклик О. Мережка «назад, до Петражицького», який зве нас у «майбутнє правової науки», є вельми спірним, як і можливість верифікації чи фальсифікації у філософії права. Разом із тим, оскільки спір є невід'ємним атрибутом справжньої філософії і науки, ми маємо подякувати О. Мережку за його працю, яка дає нам глибокі та цікаві відповіді, одночасно стимулюючи задавати ще більше питань.

О. СТОВБА

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теоретичної і практичної філософії

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

¹ До так званого «динамічного напрямку» у сучасній російськомовній філософії права можна віднести правову комунікацію А. Полякова, правовий діалогізм І. Честнова (обидва — Санкт-Петербург, Росія), синергетичну антропологію права В. Павлова (Мінськ, Білорусь), лібертарно-інституціональну теорію права (В. Четвернін — Москва, Росія), концепцію правової реальності С. Максимова (у її динамічному аспекті), а також темпоральну онтологію права (О. Стовба).